

AGNIESZKA BARCZYKOWSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

KARY POŚREDNIE JAKO NARZĘDZIE INKLUZJI SPOŁECZNEJ (NA PRZYKŁADZIE AMERYKAŃSKIEGO SYSTEMU RESOCJALIZACJI)

ABSTRACT. Barczykowska Agnieszka, *Kary pośrednie jako narzędzie inkluzji społecznej (na przykładzie amerykańskiego systemu resocjalizacji)* [The role of intermediate sanctions in the social inclusion process (U.S. corrections system, for example)]. *Studia Edukacyjne* nr 19, 2012, Poznań 2012, pp. 87-100. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2426-6. ISSN 1233-6688

In the past three decades, U.S. government have developed and implemented new correctional options in an attempt to reduce re-offending, crime and better manage offenders in the local community. Those innovations are referred to as intermediate sanctions program. This article presents a background and context for understanding the role of intermediate sanctions in the process of social inclusion offenders.

Key words: intermediate sanctions, offenders, community, social inclusion

Wprowadzenie

W latach sześćdziesiątych Prezydencka Komisja Sprawiedliwości przygotowując kolejną reformę, przedstawiła pogląd, w którym przestępstwo i przestępczość uznana za przejaw niepowodzenia i dezorganizacji społeczeństwa. Tym samym, głównym zadaniem resocjalizacji stało się (odbudowanie i podtrzymanie więzi społecznych (ze szczególnym naciskiem na więzi rodzinne i lokalne) oraz podjęcie przez skazanych prospołecznych ról i realizację związanych z nim zadań. W tym czasie jasne już było, że nie da się tych zadań zrealizować w warunkach izolacji więziennej. Dostrzeżono konieczność przeniesienia działań z osobami skazanymi oraz na ich rzecz do społeczności lokalnej. Szybko idee pracy resocjalizacyjnej w środowisku lokalnym zaczęto łączyć z karami pośrednimi. Współcześnie w tradycji anglosaskiej są one podstawowymi środkami resocjalizacji.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych sankcji pośrednich oraz podkreślenie tkwiącego w nich potencjału integracyjnego.

Rozwój kar pośrednich w Stanach Zjednoczonych

Kary pośrednie w obszarze resocjalizacji zaczęły odgrywać ważną rolę na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych wraz z dynamicznie rozwijającymi się ruchami społecznymi, krytycznymi wobec kary pozbawienia wolności, a także walczącymi o prawa ofiar¹. Mimo to w zasadzie do połowy lat osiemdziesiątych poprzedniego wieku standardem w orzecznictwie amerykańskim była, uważana za pobłażliwą, klasyczna probacja oraz kara pozbawienia wolności, której głównym celem była odpłata i odstraszenie. Zdecydowanie rzadziej korzystano z dostępnych już od lat sześćdziesiątych środków w postaci zobowiązania do naprawienia szkody, prac społecznych, czy umieszczenia w placówce typu *halfway houses* i innych. Jednak niekorzystne tendencje², jakie stały się widoczne w amerykańskiej rzeczywistości prawnej i penitencjarnej, związane z niską efektywnością oddziaływań, coraz wyższym wskaźnikiem przeludnienia i bardzo wąską możliwością reakcji prawnej na czyny kryminalne, wymusiły unowocześnienie i rozbudowanie systemu sankcji skierowanych do osób w konflikcie z prawem³. Krytykując kary izolacyjne za odcinanie (*knife off*) skazanego od społeczeństwa, wyrażające się w zerwaniu i tak zwykle wątłych konstruktywnych więzi społecznych, ograniczeniu możliwości uczestnictwa w edukacji i rynku pracy, przy jednoczesnym oferowaniu szerokiej gamy kontaktów o charakterze kryminalnym, coraz częściej

¹ D.B. Wolcott, T. Head, *Crime and Punishment in America*, New York 2010, s. 240-242.

² W 1985 roku RAND Corporation opublikowała raport z badań nad efektywnością resocjalizacji w USA. Naświetlał on genezę niepowodzeń i wysokiego poziomu recydywy wśród osób poddawanych oddziaływaniom, wskazując jako główną przyczynę tego stanu rzeczy brak dostatecznej liczby sankcji będących alternatywą dla kary pozbawienia wolności oraz klasycznej probacji. W raporcie RAND uwypuklono, że w wielu stanach probacja była stosowana w sposób nieadekwatny do swoich celów; umieszczani w niej byli bowiem sprawcy w grup wysokiego ryzyka, choć co prawda wpływało na obniżenie populacji więziennej, ale nie pozwalało na skuteczne oddziaływania i przez to zmniejszenie recydywy. Badania pokazywały również, że skazani w probacji byli niewystarczająco nadzorowani, co przekładało się na poziom ponownego aresztowania, który oszacowano wówczas na 75%. Podkreślano dominację działań kontrolnych, co uznano za zupełnie niewystarczające przy poziomie problemów, jakie dotykały byłych skazanych. We wnioskach sformułowano jednoznaczny postulat rozszerzenia katalogu sankcji (Caputo, 2004, s. 24; Petersilia, 1998).

³ T.D. Clear, G.F. Cole, *American Corrections*, Belmont 2003; G.A. Caputo, *Intermediate Sanction in Correction*, Denton 2004; P. Moczydłowski, *Przestępca na uwieczni: elektroniczny monitoring sprawców przestępstw*, Warszawa 2006.

dostrzegano potencjał tkwiący w środowisku lokalnym⁴. Korespondowało to z wynikami badań nad efektywnością kary pozbawienia wolności, które wyraźnie pokazywały, że surowość kar izolacyjnych nie tylko nie przekłada się na obniżenie wskaźników przestępczości, ale paradoksalnie je podnosi. Dodatkowym argumentem były też analizy struktury wyroków, pokazujące, iż w więzieniach do końca życia pozostaje niewielki odsetek skazanych, natomiast zdecydowana większość z nich, wcześniej czy później, wraca do społeczności lokalnej. Zwrócono uwagę również na to, że nie każdy przestępca wymaga bezwzględnej izolacji. Wielu z nich to osoby z problemami, ale niekoniecznie wysoce zdemoralizowane. Coraz częściej pojawiały się głosy, że więzienie winno być pozostawione głównie dla sprawców najcięższych przestępstw i tych, którzy zagrażają bezpieczeństwu społeczności lokalnej. Pozostała grupa winna w niej pozostać, podlegając rygorom kontroli, ale przede wszystkim oddziaływaniom resocjalizacyjnym oraz socjalnym.

W tej sytuacji jednym z nadrzędnych celów oddziaływań resocjalizacyjnych stało się wsparcie procesu (re)adaptacji i (re)integracji społecznej. W praktyce oznaczało to (od)budowanie więzi pomiędzy skazanym a społeczeństwem poprzez wspieranie relacji rodzinnych, podejmowanie zatrudnienia, edukację, tworzenie miejsc, gdzie sprawcy przestępstw mogliby wdrażać się do rutynowych działań prospołecznych, związanych z zaspokajaniem potrzeb, zmieniać podejście do samego siebie. Wszystko to pozwalałoby na rozpoczęcie procesu destygmatyzacji, bo jak pisze A. Siemaszko:

powrót byłego więźnia (...) do poprzedniego środowiska odbywa się z reguły bez rozgłosu, najczęściej wręcz wstydliwie i skrycie. Brak jednoznacznego potwierdzenia, że dewiant nie pełni już poprzedniej roli sprawia, że otoczenie z trudem postrzega go zgodnie z rolą społeczną, jaką pełnił w okresie poprzedzającym wciągnięcie go w tryby maszyny kontroli społecznej. Społeczeństwo jest raczej skłonne do traktowania takiej osoby zgodnie z jej ostatnią rolą społeczną, to jest właśnie z rolą dewianta⁵.

Kary pośrednie idealnie się do tych celów nadawały. Tym samym, na początku lat osiemdziesiątych między akademikami⁶ i przedstawicielami korekcji zawiązała się koalicja, która miała na celu popularyzację sankcji

⁴ J.I. Ulmer, *Intermediate Sanctions: A Comparative Analysis of the Probability and Severity of Recidivism*, *Sociological Inquiry*, 2001, nr 71 (2), s. 164; W. Ambroziak, *Reorganizacja społeczności lokalnej a reintegracja społeczna*, [w:] *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, red. A. Kieszkowska, Kielce 2011, s. 67.

⁵ A. Siemaszko, *Granice tolerancji: o teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 295-296.

⁶ Poza RAND jednym z najważniejszych impulsów do rozszerzania katalogu kar była publikacja Morrisa i Tonry'ego, dotycząca polaryzacji kar orzekanych w USA i próżni pomiędzy nimi. Postulowali oni uzupełnienie katalogu kar o grzywnę, prace społecznie użyteczne, areszt domowy, intensywny nadzór oraz monitoring elektroniczny (Petersilia, 1998).

pośrednich. Jej przedstawiciele stali na stanowisku, że sankcje pośrednie lepiej przysłużą się ofiarom i systemowi sprawiedliwości, niż bezkrytyczna wiara w poprawczą siłę pozbawienia wolności⁷. Grzywna, praca społeczna w społeczności lokalnej oraz restytucja stworzyły zatem - jak pisze Moczydłowski - „świętą trójcę reform karnych”⁸.

Ewolucja poglądów na samą karę kryminalną, kwestie jej wykonania pociągały za sobą również zmiany w prawie. W kontekście inkluzji społecznej byłych skazanych najistotniejszymi aktami wydają się być: Omnibus Crime Bills and Safe Streets Act of 1968, The Comprehensive Crime Control Act of 1984, The Crime Control Act of 1990, The Violent Crime Control and Law Enforcement Act of 1994 oraz milowy dla reintegracji Second Chance Act of 2007: Community Safety Through Recidivism Prevention. Regulacje te przeniosły ciężar działań w zakresie readaptacji byłych przestępców do środowiska otwartego, co więcej — na jego poziom lokalny. Jest to szczególnie widoczne w Second Chance Act, bowiem

nigdy wcześniej nie uchwalono przepisów, które na taką skalę uprawniały rząd federalny do wsparcia lokalnych organizacji rządowych i pozarządowych w znalezieniu więźniom i byłym więźniom pracy, mieszkania i mentora; w nakłanianiu do podjęcia terapii uzależnień, do podtrzymywania rodzinnych więzi do okazywania wsparcia ofiarom przestępstwa; w oferowaniu także innych usług nastawionych na przeciwdziałanie powrotności do przestępstwa oraz naruszania zasad probacji i warunkowego przedterminowego zwolnienia⁹.

Takie podejście do procesu resocjalizacji oparte jest na coraz powszechniejszym przekonaniu, że recydywa jest nie tylko i wyłącznie efektem cech jednostkowych, ale zależy w znacznym stopniu od tego, do jakich warunków wróci osoba po okresie aresztowania lub pozbawienia wolności. Stąd, w wielu nowoczesnych inicjatywach kładzie się nacisk na rozpoczynanie działań reintegracyjnych już w momencie aresztowania (poprzez dokonanie diagnozy sytuacji życiowej aresztowanego, określenie czynników kryminogennych i chroniących oraz sformułowanie na tej podstawie rekomendacji dla sędziego, co do najbardziej adekwatnego środka zabezpieczającego, a potem wymiaru kary), kontynuowanie ich w czasie ewentualnego pozbawienia wolności oraz w okresie próby (*parole*), dokonującej się w społeczności lokalnej¹⁰. Znaczna część podejmowanych działań zmierza do przygoto-

⁷ J. Petersilia, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*, New York 2003, s. 234.

⁸ P. Moczydłowski, *Przestępca na uwięzi*, s. 35.

⁹ M. Płatek, *Nowy etap w dyskusji nad karą pozbawienia wolności*, Państwo i Prawo, 2009, 1.

¹⁰ Przykładem tego rodzaju inicjatyw jest opracowany przez National Institute of Correction Transition from Prison to the Community Model (P. Burke, *TPC Reentry Handbook. Implementing the NIC Transition from Prison to the Community Model*, Washington 2008, s. 11-13).

wania skazanego do samodzielnego rozwiązywania problemów życiowych (treningi) oraz prospołecznej stabilizacji w społeczności lokalnej (praktyka wykorzystana w działaniu). Z drugiej strony, również świat zewnętrzny musi być przygotowany na przyjęcie osoby w konflikcie z prawem. Muszą zaistnieć możliwości „wkomponowania” się skazanego w jego przestrzeń. Na nic bowiem prowadzone oddziaływania, jeśli po drugiej stronie skazany napotka na mur niechęci i niezrozumienia, który uniemożliwi mu zaspokojenie podstawowych potrzeb¹¹. Społeczność lokalna musi przekonać się, że w skazanym jest wola do działania zgodnie z regułami społecznymi i dać mu szanse. Praktyka pokazuje, że kary pośrednie mogą być niezwykle użytecznym narzędziem do osiągnięcia powyższych celów.

Wybrane kary pośrednie wykonywane w środowisku lokalnym i ich zasoby inkluzyjne

Kary pośrednie, ze względu na zróżnicowanie, nie poddają się prostemu zdefiniowaniu. Generalnie mówi się, że są to „warianty kary, bardziej restrykcyjne niż klasyczna probacja, ale mniej ekstremalne (*severe*) i kosztowne niż więzienie”¹². Zalicza się do nich: Intensive Supervision Program, Boot Camps, Day Reporting Center, Home Confinement/House Arrest, Electronic Monitoring, Monetary Penalties (fine and restitution), Community Service oraz Halfway Houses/Community Correctional Centers¹³. Powszechnie uważa się, że dobrze pomyślane i zorganizowane kary pośrednie lepiej chronią ofiary, społeczeństwo i system sprawiedliwości niż bezwarunkowe uwięzienie (*indiscriminate imprisonment*)¹⁴. Sprzyjają one również inkluzji społecznej skazanych¹⁵. Za szczególnie ważne w tym ostatnim wymiarze należy uznać: *community service*, *day reporting center* oraz *halfway houses*.

¹¹ A. Fidelus, *W stronę resocjalizacji inkluzyjnej*, Probacja, 2011, 2.

¹² G.F. Clear, T.D. Cole, *American Corrections*, s. 77.

¹³ *Boot camps* jest środkiem stacjonarnym, przeznaczonym głównie dla młodych sprawców przestępstw, zorganizowanym na kształt jednostki wojskowej, kładącym nacisk na dyscyplinę, edukację i pracę fizyczną (G.A. Caputo, *Intermediate Sanction in Correction*, Denton 2004, s. 11-12; por. M. Muskała, *Juvenile Boot Camps - zmierzch eksperymentu?*, Pedagogika Społeczna, 2009, nr 2 (32); A. Baładynowicz, *Obozy dyscyplinujące w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej propozycją kar średniej mocy zamiast kary pozbawienia wolności*, Probacja, 2010, nr 2; M. Tonry, *Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines*, Chicago 1997, s. 8-13; Cole, Clear, *American Corrections*, 2003, s. 70-71, 215.

¹⁴ J. Petersilia, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*, New York 2003, s. 234.

¹⁵ L. Pytką, *Readaptacja jako element polityki reintegracji społecznej*, [w:] *Problemy współczesnej resocjalizacji*, red. L. Pytką, B.M. Nowak, Warszawa 2009.

Community service to obowiązkowa, nieodpłatna lub częściowo płatna praca organizowana dla sprawców przestępstw w określonym czasie i miejscu w społeczności lokalnej oraz na jej rzecz. Miejscami wykonywania pracy mogą być lokalne organizacje, szpitale, zakłady opiekuńcze, schroniska dla bezdomnych lub chorych, ośrodki dla ofiar przemocy, kościoły, jadłodajnie dla ubogich, szkoły, stowarzyszenia samopomocowe, centra dla seniorów, kluby, placówki Armii Zbawienia, instytucje rządowe (sądy) oraz samorządy. *Community service* może być również formą restytucji, gdy sprawca przestępstwa angażuje się w takie formy aktywności, które są formą naprawienia szkody wyrządzonej społeczności lokalnej¹⁶. Osoby skazane prace wykonują w swoim czasie wolnym (tak w ciągu tygodnia, jak i w weekend), a jej wymiar i miejsce określa sędzia lub oficer probacji/parol. Jest to jedna z najmniej intruzywnych sankcji pośrednich, nie zmienia bowiem miejsca zamieszkania skazanego, a wręcz stabilizuje go w społeczności lokalnej. Działania na rzecz innych są nie tylko elementem budowania konstruktywnej tożsamości społecznej osoby, ale również nowej sieci społecznej, która może stać się istotnym równoważnikiem działających do tej pory na jednostkę niekorzystnych, dysfunkcyjnych więzi społecznych. *Community service* dostarcza społeczności lokalnej dowodów na skuteczność działania wymiaru sprawiedliwości, nabierając przy tym charakteru prewencyjnego.

Day reporting center (dalej DRC) jest instytucją powołaną do codziennej kontroli skazanych. W pierwotnej wersji dzisiejsze centra probacyjne stanowiły sankcję typu „front-end”¹⁷, skierowaną do młodych, pierwszy raz karanych mężczyzn, którzy popełnili przestępstwo przeciw mieniu, często w związku z problemami znalezienia i utrzymania stałej pracy. Poddając się kontroli w ramach DRC i wykonując nałożone obowiązki, unikali oni umieszczenia w więzieniu. Współcześnie, pozostawiając główne idee, rozszerzono zakres potencjalnych klientów oraz zastosowanie, bowiem z usług DRC korzystają również osoby warunkowo zwolnione z zakładów karnych, co nadaje tej sankcji charakter „back-end”. Nie zmieniły się za to główne obowiązki, do których należą: przestrzeganie godziny policyjnej, prowadzenie dzienników aktywności, podjęcie pracy, uczęszczanie na terapię. W zależności od sposobu realizacji sankcji, nadzoruje się albo wszelką aktywność skazanego w czasie jego pobytu w miejscu zamieszkania oraz w czasie realizacji zadań związanych z udziałem w DRC, albo tylko te działania, które zostały nałożone przez sąd lub oficera probacyjnego/parole.

¹⁶ G.A. Caputo, *Intermediate Sanction*, s. 148.

¹⁷ Sankcje typu „front-end” dotyczą skazanych na karę pozbawienia wolności, która została zawieszona lub od której odstąpiono, lub zamiast zastosowano sankcje pośrednie. Sankcje typu „back-end” stosowane są wobec osób opuszczających więzienia (tamże, s. 28-30).

Osoba nadzorująca nie tylko pełni rolę kontrolną, ale również wspierającą i mobilizującą do rozwiązywania problemów, jakie pojawiają się w otoczeniu klienta, zwłaszcza w obszarze jego potrzeb kryminogennych¹⁸. Stąd, w ramach sankcji skazani mają możliwość skorzystania z serwisów przygotowania zawodowego, poradnictwa grupowego i indywidualnego, edukacji, terapii uzależnień i współzależnienia, programów rozwoju kompetencji życiowych i społecznych, promocji zdrowia, zarządzania stresem i gniewem, organizacji czasu wolnego i wielu innych. Niektóre z DRC oferują osobom skazanym wsparcie finansowe w zaspokajaniu takich podstawowych potrzeb życiowych, jak czynsz, wyżywienie, transport, renta, czy medykamenty¹⁹. Serwisy zwykle zlokalizowane są w społeczności lokalnej. Wiele z nich swe usługi kieruje nie tylko do samych skazanych, ale również do ich rodzin. Mimo szerokiego wachlarza usług związanych z DRC, jest to sankcja stosunkowo tania, bowiem średni koszt jej wykonania wynosi 35\$ na osobę. Wynika to zapewne z tego, że część kosztów wykonania sankcji ponoszą skazani²⁰.

Wśród kar pośrednich szczególną rolę pełnią *halfway house*. Wykorzystuje się je z jednej strony jako środek uprzedzający, będący w pewnym sensie „zamiennikiem” kary pozbawienia wolności („front-end”), a z drugiej jako miejsce pozwalające na aklimatyzację w środowisku wolnościowym po okresie izolacji więziennej („back-end”). Stąd, często przy ich charakterystyce pojawia się określenie „transfer” z lub do środowiska. Współcześnie *halfway houses* tworzą zróżnicowaną sieć placówek, zorientowanych na pracę ze skazanymi pod parol lub probacją oraz ich rodzinami w środowisku lokalnym, co stanowi wyraz podejścia systemowego i in-

¹⁸ Potrzeby kryminogenne (*criminogenic needs*) - czynniki, których niezaspokojenie zwiększa prawdopodobieństwo podjęcia działań sprzecznych z prawem (D.A. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, Newark 2006. s. XX). Wśród dynamicznych czynników ryzyka wymienia się osobowość antyspołeczną, deficyty kompetencji społecznych (w tym również kompetencje związane z rozwiązywaniem problemów), konfliktowość oraz nadużywanie środków psychoaktywnych. Istotne okazuje się również wsparcie społeczne, czy szerszej sieci społeczna oraz tolerancyjna postawa wobec zachowań przestępczych (tamże, s. X). Tytułem uzupełnienia należy dodać, że Bonta i Andrews wyróżnili jeszcze jedną grupę czynników dynamicznych, ale jak podkreślają, nie mają charakteru wprost kryminogennego. Bonta i Andrews zaliczają do nich szacunek dla samego siebie, pobudzenie (niepokój), poczucie nieszczęścia/stresu (*personal distress*) oraz przynależność do grupy (*group cohesion*) (tamże). Nie wiążą ich ze zwiększonym prawdopodobieństwem wystąpienia zachowań przestępczych, ale uważają, że mają one dyskrecjonarne (*discretionary*) znaczenie w prowadzonych oddziaływaniach korekcyjnych. Mówiąc inaczej - nie prowadzą do przestępstwa, ale pomagają w wyjściu na prostą (T. Ward, C. Steward, *Criminogenic needs and human needs. A theoretical model*, *Psychology, Crime and Law*, 2003, 9 (2). s. 127, 131).

¹⁹ G.A. Caputo, *Intermediate Sanction*, s. 86.

²⁰ Tamże, s. 95.

kluzynego²¹. Pozostając pod kontrolą oficerów probacyjnych/parol, skazani mogą podjąć lub kontynuować pracę, naukę lub kształcenie zawodowe. Możliwość czasowego zamieszkania w *halfway house* chroni byłych skazanych przed powrotem do kryminogennego środowiska, a także pozwala, jeśli to konieczne, poszukać nowego miejsca zamieszkania. Zapobieżenie delegacji ze środowiska zamieszkania pozytywnie wpływa również na jakość więzi rodzinnych, które często mocno nadwyrężone dotychczasową sytuacją, mogłyby ulec dalszej destrukcji. Zastosowanie środków nieizolacyjnych ma również ogromne znaczenie dla relacji rodzic-dziecko. W momencie pozostawienia rodzica w środowisku, nawet jeśli czasowo musiał on zmienić miejsce pobytu, dziecko nie doświadcza wielu niekorzystnych konsekwencji związanych z wykonaniem kary pozbawienia wolności²². Wskazując na uzasadnienia zastosowania środków wolnościowych, konieczne wydaje się również podniesienie kwestii stygmatyzacji. Trzeba bowiem pamiętać, że wielu ze skazanych to osoby, które już w mniejszym lub większym stopniu dotknęło zjawisko marginalizacji i stygmatyzacji społecznej. Izolacja penitencjarna może stać się czynnikiem skrajnie te niekorzystne procesy pogłębiającym²³. W końcu, dla pragmatycznego społeczeństwa amerykańskiego ważną kwestią przemawiającą za oddziaływaniami lokalnymi są finanse. Placówki rezydencjalne są co prawda droższe od tradycyjnie realizowanej probacji, ale wciąż tańsze od zakładów karnych i przede wszystkim efektywniejsze. Poza tym, osoby w *halfway houses* często pokrywają dużą część kosztów utrzymania i uczestnictwa w programach²⁴. Szerokie spectrum działania pozwala na objęcie zróżnicowanej klienteli, włącznie z partnerami i dziećmi osób, które w ramach kary zostały skierowane do *halfway houses*. Często bowiem przy tego typu instytucjach powstają inne: świetlice dla dzieci, miejsca integracji społecznej (kluby), czy grupy wsparcia.

Dokonana powyżej charakterystyka wybranych kar pośrednich pokazuje ich ogromny potencjał, z którego mogą skorzystać nie tylko skazani, ale także środowisko lokalne i cały system. Jeśli chodzi o skazanych, to bez wątpienia jedną z najistotniejszych zalet kar pośrednich jest możliwość zindywidualizowanego spojrzenia na popełnione przestępstwo,

²¹ A. Barczykowska, *Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i post-penitencjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA)*, *Probacja*, 2011, nr 2, s. 84-101.

²² A. Barczykowska, *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, red. L. Golińska, B. Budek, Łódź 2008, s. 341-354.

²³ J.P. Lynch, W.J. Sobol, *Crime policy report*, Washington 2001. J. Petersilia, *When Prisoners Come Home*.

²⁴ L.F. Alarid, P.F. Cromwell, R.V. del Carmen, *Community-Based Correction*, Belmont 2008, s. 139.

potrzeby sprawcy i ofiary oraz dobór na tej podstawie skutecznej i adekwatnej kary. W zdecydowanej większości przy orzeczeniu kar pośrednich skazani pozostają w miejscu swojego dotychczasowego zamieszkania, co pozwala zachować więzi rodzinne oraz pracę, kontynuować edukację i inne formy aktywności, wzmacniać konstruktywne sieci społeczne, co zdaniem Sampsona i Lauba jest podstawowym warunkiem efektywności kary²⁵. Aktywność skazanego w społeczności, niejednokrotnie korespondująca z realizacją jej potrzeb, zmienia sposób jego postrzegania i pozwala przełamać stereotypowe widzenie. Jest to forma zerwania z dotychczas kształtowaną i utrzymywaną tożsamością dewianta. Wykonywanie kary w środowisku jest istotne dla stosunku skazanych do wymiaru sprawiedliwości i ponownego wejścia w konflikt z prawem. Zdaniem Braithwaite, kary reintegracyjne, czyli postrzegane jako sprawiedliwe, mogą chronić przed popełnieniem przestępstwa poprzez budowanie i zabezpieczanie konwencjonalnych więzi społecznych, uzupełnienie niedostatków procesu socjalizacji. Z kolei, kary stygmatyzujące mogą prowadzić lub zwiększać działalność przestępczą o charakterze powrotnym²⁶. Mówiąc inaczej, warunki uznane za niesprawiedliwe, krzywdzące wywołują opór i prowadzą wcześniej czy później do przestępstwa, podczas gdy kary postrzegane jako sprawiedliwe, bo wykonywane w warunkach nieurągających poczucia własnej wartości, uruchamiają poczucie wstydu i proces internalizacji wartości prospołecznych, a w dalszej perspektywie reintegrację społeczną skazanego²⁷.

Z sankcji pośrednich korzysta również społeczność lokalna, ponieważ skazani wnoszą opłaty za udział w karach pośrednich, pracując płacąc podatki, a sama społeczność nie jest obciążona kosztami realizacji mało efektywnych i drogich sankcji, jakimi są więzienia i areszt. Powszechnie stosowanie sankcji pośrednich ogranicza również potrzebę budowania kolejnych jednostek penitencjarnych, co wiąże się z ogromnymi kosztami²⁸. Pracujący w ramach sankcji pośrednich skazani wykonują prace na rzecz społeczności, odpowiadając na jej istotne potrzeby. Obecność osób skazanych na sankcję pośrednią ma również wymiar prewencyjny, ponieważ poprzez prezentację nieuchronności kary odstrasza się innych od zaangażowania w zachowania niezgodne z prawem. Z tego punktu widzenia można mówić również o ochronie społeczności lokalnej, bowiem w ramach sank-

²⁰ R. Sampson, J. Laub, *A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency*, [w:] *Developmental Theories of Crime and Delinquent*, red. T. Thornberry, New Brunswick 1997, s. 147-150 za: J.I. Ulmer, *Intermediate Sanctions*, s. 164.

²⁶ J. Braithwaite, *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge 1989 za: J.I. Ulmer, *Intermediate Sanctions*, s. 164.

²⁷ J.I. Ulmer, *Intermediate Sanctions*, s. 164.

²⁸ L.J. Siegel, *Criminology: The Core*, Belmont 2010, s. 547.

cji pośrednich skazani poddawani są nadzorowi. Wszystkie wymienione korzyści znajdują również odzwierciedlenie na poziomie systemu, tyle że wzrasta ich skala.

Tabela 1

Korzyści z orzekania sankcji pośrednich w wymiarze mikro-, mezo- i makrospołecznym

Korzyści z orzekania sankcji pośrednich dla		
jednostki	społeczności lokalnej	systemu
<ul style="list-style-type: none"> • resocjalizacja jednostki przez obligatoryjne i fakultatywne formy oddziaływań; • uczestnictwo w rynku pracy; • edukacja; • możliwość podtrzymywania i budowania relacji rodzinnych; • uniknięcie stygmatyzacji spowodowanej faktem karalności; 	<ul style="list-style-type: none"> • redukcja wydatków na więzienia i areszty; • wpływy z podatków dochodowych; • prewencja indywidualna i generalna; • ochrona społeczności poprzez zróżnicowany system kontroli; • odpowiedź na potrzeby społeczności lokalnej w zakresie jej poczucia bezpieczeństwa; • edukacja, kształtowanie postawy tolerancji i akceptacji wobec osób skazanych; 	<ul style="list-style-type: none"> • redukcja napływu skazanych do więzień i aresztów; • budowa elastycznego i przejrzystego systemu kar; • efektywna alternatywa dla skazanych na probację i parole, łamiących warunki techniczne; • edukacja, popularyzacja wiedzy; • przeciwdziałanie stygmatyzacji osób skazanych;

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

W latach osiemdziesiątych zakładano, że wraz z rozprzestrzenianiem się sankcji pośrednich będzie malała populacja osób przebywających w więzieniach i aresztach, ze względu na lepszą kontrolę i dostępność wielu serwisów wspierających. Nadzieje te nie zostały jednak w pełni zrealizowane. Wiele badań wskazywało, że kary pośrednie nie redukowały recydywy, a osoby wobec których były orzekane częściej wracały do więzienia niż te, które były umieszczane w klasycznej probacji. Restrykcyjne oczekiwania towarzyszące karom pośrednim, występowanie ich po kilka razy względem jednej osoby, w znacznym stopniu podnosiły praw-

dopodobieństwo naruszenia warunków technicznych²⁹, co zwykle prowadziło do odwołania tego typu kary i umieszczenia w warunkach izolacji. W rezultacie, wiele programów sankcji pośrednich zamiast oszczędzać pieniądze, generowało olbrzymie koszty, nie dając jednocześnie poczucia skuteczności, co stało się główną przyczyną ich rozwiązania³⁰. Idea resocjalizacji w środowisku lokalnym nie została jednak porzucona. Badania Byrne (1990), Andrews (1990), Mc Kenziego, Brame, McDowall, Souryal (1995), a także Turnera i Petersilii (1993) pokazały wzrastającą efektywność sankcji pośrednich wraz z uzupełnieniem ich o element oddziaływań skoncentrowanych na konwencjonalizacji zachowań, (od)budowaniu więzi społecznych, wdrażaniu do pełnienia prospołecznych ról społecznych w obszarze zawodowym, towarzyskim i rodzinnym³¹. Dążąc do podniesienia ich efektywności, zaczęto uzupełniać je elementami rehabilitacyjnymi, resocjalizacyjnymi i reedukacyjnymi, w ostatnim czasie opartymi głównie na koncepcji kognitywno-behawioralnej³². Petersilia i Turner

²⁹ Złamanie tzw. warunków technicznych oznacza, że skazany nie zrealizował nałożonych na niego w wyroku zadań, np. nie podjął pracy, nie utrzymał abstynencji, nie zgłosił się na spotkanie z oficerem probacyjnym. Powtarzające się łamanie warunków technicznych powoduje zaostrzenie sankcji pośrednich lub umieszczenie w zakładzie karnym.

³⁰ J. Petersilia, *When Prisoners Come Home*, s. 234.

³¹ J.I. Ulmer, *Intermediate Sanctions*, s. 185.

³² Obecnie za jedno z najbardziej obiecujących rozwiązań korekcyjnych, przełamujących problem jednokierunkowości, uznaje się podejście kognitywno-behawioralne. Wprowadzenie go na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych na szeroką skalę do praktyki penitencjarnej uruchomiło jednocześnie badania nad jego efektywnością, mierzoną skalą powrotności do przestępstwa (C. Friednship, L. Blud, M. Erikson, R. Travers, *An evaluation of cognitive behavioral treatment for prisoners*, London 2002, s. 1). Szacuje się, że działania kognitywno-behawioralne, w zależności od przyjętego wariantu, redukują zjawisko recydywy w zakresie 10-30%, w porównaniu z grupami kontrolnymi, pozbawionymi tego typu oddziaływań (tamże; M.W. Lipsey, N.A. Landenberger, S.J. Wilson, *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*, Nashville 2007, s. 6). Względnie wysokiej efektywności podejścia kognitywno-behawioralnego należy upatrywać w kilku kwestiach. W jego ramach udało się zniwelować większość ograniczeń, jakie towarzyszyły behawioryzmowi w pierwotnej postaci, czyli odejść od ahistorycznego traktowania jednostki, dostrzec konieczność nie tylko wyćwiczenia pewnych zachowań, ale przede wszystkim zrozumienia ich w odniesieniu do indywidualnej biografii jednostki. Stąd, wyodrębniono szereg „specjalistycznych” programów, skierowanych do konkretnych kategorii klientów/skazanym, np. uzależnionych, agresywnych, będących sprawcami przemocy seksualnej. W ramach programów realizowane są moduły, które można odpowiednio dobierać, mając na uwadze *criminogenic needs* (potrzeby kryminogenne) skazanym, uważane za główne przyczyny przestępczości i później recydywy. Jak napisał D. Andrews: Jeśli recydywa jest skutkiem antyspołecznego myślenia, nie pracuj nad samooceną, pracuj nad antyspołecznym myśleniem; jeśli recydywa jest skutkiem trudności w utrzymaniu pracy, nie pracuj nad zdobywaniem pracy, pracuj nad jej utrzymaniem” (Andrews, 1989, s. 8; cyt. za A. Majcherczyk, *Programy resocjalizacji skazanym - głos w dyskusji o stanie i perspektywach więziennictwa*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, 2006). Modułowa budowa programów powoduje, że łatwiej można zaplanować pracę z poszczególnymi osobami i grupami, a opra-

ustalili, że w przypadku sprawców korzystających ze wsparcia zakresu uzależnień, poradnictwa pracy, płacących odszkodowania ofiarom przestępstwa oraz skierowanych do realizacji prac społecznie użytecznych, poziom ponownego aresztowania jest niższy o 10-20% w stosunku do sprawców pozbawionych tych elementów³³. Większość skazanych podejmuje oczekiwane role społeczne, wdraża się do wykonywania stosownych do okoliczności i wieku zadań rozwojowych, uczestniczy w życiu społecznym. Dokonuje się zatem ich inkluzja społeczna - podstawowy cel współczesnej resocjalizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Alarid L.F., Cromwell P.F., del Carmen R.V., *Community-Based Correction*, Belmont 2008.
- Ambrozik W., *Reorganizacja społeczności lokalnej a reintegracja społeczna*, [w:] *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, red. A. Kieszkowska, Kielce 2011.
- Balandynowicz A., *Obozy dyscyplinujące w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej propozycją kar średniej mocy zamiast kary pozbawienia wolności*, *Probacja*, 2010, nr 2.
- Barczykowska A., *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, red. L. Golińska, B. Budek, Łódź 2008.

cowane do każdego modułu podręczniki dla uczestników i prowadzących powodują, że oddziaływania mogą realizować osoby nie tylko z pełnym przygotowaniem psychologicznym czy psychiatrycznym, ale także odpowiednio przeszkoleni pedagodzy, socjolodzy, czy pracownicy socjalni, co w znaczny sposób wpływa na koszty prowadzenia programów. Jest to tym bardziej istotne, że zwykle w ramach instytucji (czy to izolacyjnej, czy nieizolacyjnej) skazany może wybierać i/lub być klasyfikowany do jednego lub kilku programów, w których łączne uczestnictwo będzie miało pozytywne skutki dla jego funkcjonowania psychicznego i społecznego. Konstrukcja programów opartych na podejściu kognitywno-behawioralnym jest na tyle elastyczna, że uwzględnia takie uwarunkowania, jak poziom intelektualny skazanego oraz preferowany przez niego styl uczenia się. Dzieje się tak na skutek tego, że programy przewidują wiele różnych form uczenia się, począwszy od wykładu, poprzez warsztaty, dramy, czy wykorzystanie rysunku, na treningach umiejętności społecznych i poznawczych skończywszy. Wskazując zalety resocjalizacyjnych programów kognitywno-behawioralnych, nie sposób nie zwrócić uwagi na stosunkowo precyzyjnie określony czas trwania, co staje się szczególnie istotne w praktyce penitencjarnej oraz specyficzną definicję relacji między skazanym a osobą prowadzącą oddziaływania. Jest ona zdecydowanie bardziej partnerska, dwukierunkowa, nastawiona głównie na wspieranie aktywności skazanego. Osoba prowadząca program występuje tu raczej w roli wspomagacza, kreatora warunków do działania, bo same działania mają być wynikiem zmiany w sposobie myślenia o sobie i świecie, jaka zaszła u osoby skazanej. Wskazane powyżej zalety podejścia kognitywno-behawioralnego w resocjalizacji osób skazanych oraz skala wdrożenia programów do praktyki pozwalają sądzić, że w perspektywie kilku najbliższych lat będzie to podejście dominujące (A. Barczykowska, *Podejście kognitywno-behawioralne*).

³³ J. Petersilia, *When Prisoners Come Home*, s. 235.

- Barczykowska A., *Halfway Houses - between prison and home (the role of residential establishments in the correctional system in U.S.)*, [w:] *Problems and perspectives of social readaptation*, red. A. Kieszkowska, Kielce 2011.
- Barczykowska A., *Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i post-penitencjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA)*, *Probacja*, 2011, nr 2.
- Barkan S.E., Bryjak G.I., *Fundamentals of Criminal Justice, A Sociological View*, Sudbury 2004.
- Blomberg T., *Beyond Metaphors: Penal Reform as Net Widening*, [w:] *Punishment and Social Control*, red. T. Blomberg, S. Cohen, New York 1995.
- Bojarski J., Adamski A., Chrzczonowski P., Filar M., Girdwoyń P., *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości*, Toruń 2007.
- J. Braithwaite, *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge 1989.
- Burke P., *TPC Reentry Handbook. Implementing the NIC Transition from Prison to the Community Model*, Washington 2008.
- Caputo G.A., *Intermediate Sanction in Correction*, Denton 2004.
- Clear T.D., Cole G.F., *American Corrections*, Belmont 2003.
- Fidelus A., *W stronę resocjalizacji inkluzyjnej*, *Probacja*, 2011, 2.
- Friednship C., Blud L., Erikson M., Travers R., *An evaluation of cognitive behavioral treatment for prisoners, Findings*, 2002, nr 161.
- Gaines L.K., Miller R.L., *Criminal Justice in Action*, Belmont 2009.
- Gaines L.K., Miller R.L., *Criminal Justice in Action: The Core*, Belmont 2010.
- Lipsey M.W., Landenberger N.A., Wilson S.J., *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*, Nashville 2007.
- Litwinowicz A., *Dozór elektroniczny a wymiar sprawiedliwości karnej w Polsce - próba oceny z perspektywy celów kary kryminalnej*, *Prawo Karne*, 2006, nr 5.
- Lynch J.P., Sobol W.J., *Crime policy report*, Washington 2001.
- Majcherczyk A., *Programy resocjalizacji skazanych - głos w dyskusji o stanie i perspektywach więziennictwa*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 2006, nr 52-53.
- Moczydłowski P., *Przestępca na uwieczni: elektroniczny monitoring sprawców przestępstw*, Warszawa 2006.
- Muskała M., *Juvenile Boot Camps - zmierzch eksperymentu?*, *Pedagogika Społeczna*, 2009, nr 2 (32).
- Petersilia J., *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*, New York 2003.
- Petersilia J., Deschenes P.E., *What punishes? Inmates rank the severity of prison vs. intermediate sanction*, *Federal Probation*, 1994, vol. 58.
- Petersilia J., Turner S., *Intensive Supervision for High-Risk Probationers: Findings from Three California Experiments*. Raport RAND, Santa Monica 1990.
- Plątek M., *Nowy etap w dyskusji nad karą pozbawienia wolności*, *Państwo i Prawo*, 2009, 1.
- Pytka L., *Readaptacja jako element polityki reintegracji społecznej*, [w:] *Problemy współczesnej resocjalizacji*, red. L. Pytka, B.M. Nowak, Warszawa 2009.
- Sampson R., Laub J., *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*, Cambridge 1993.
- Sampson R., Laub J., *A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency*, [w:] *Developmental Theories of Crime and Delinquent*, red. T. Thornberry, New Brunswick 1997.
- Siegel L.J., *Criminology: The Core*, Belmont 2010.

- Siemaszko A., *Granice tolerancji: o teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993.
- Tonry M., *Intensive Probation and Parole*, [w:] *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, red. M. Tonry, Chicago 1993.
- Tonry M., *Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines*, Chicago 1997.
- Ulmer J.I., *Intermediate Sanctions: A Comparative Analysis of the Probability and Severity of Recidivism*, *Sociological Inquiry*, 2001, nr 71(2).
- Wolcott D.B., Head T., *Crime and Punishment in America*, New York 2010.